

Dokumentumellátás és a könyvtárak megváltozó szerepe

A Faxon Research Services, Inc. két olyan szolgáltatásával (Faxon Finder, Faxon Xpress) ismerkedhetünk meg, amelyek lehetővé teszik a folyóiratok tartalmáról való tájékoztatást, és ezt követően a gyors másolatrendelést és -teljesítést.

Az elmúlt néhány évben jelentősen megnőtt az érdeklődés a dokumentumellátás és a dokumentumellátó rendszerek iránt. Ez elsődlegesen három tényezőnek köszönhető: gazdasági megfontolások, a technológia elterjedése, és változások magában a könyvtárban. A könyvtárak közösségét és az egyéni használókat egyaránt szolgáló új szolgáltatásokat és termékeket fejlesztettek és fejlesztenek ki válaszként a változó körülményekre. Ezek a szolgáltatások megjavítják a dokumentumokhoz való hozzáférést, és megkönnyítik, hogy gyorsan és költséghatékonyan kerülhessenek a használók kezébe.

A dokumentumellátó szolgálatok növekedését elősegítő gazdasági tényezők jól ismertek. Az 1980-as években az égből szökött a megjelenő folyóiratok száma és ára egyaránt. Az *American Research Libraries Group* (ARL = Amerikai Tudományos Könyvtárak Csoportja) minapi felmérése szerint 1991-ben a könyvtárak 70%-kal többet költöttek folyóiratokra, mint 1986-ban, mégis 2%-kal kevesebb címhez jutottak. 1977 és 1990 között az amerikai folyóiratok átlagos ára 400%-kal nőtt. Ez a gazdasági nyomás akkor éri a könyvtárakat, illetve folyóiratokra szánt kereteiket, amikor költségvetésük stagnál vagy csökken. Ugyancsak az ARL tanulmánya szerint tagkönyvtáraik 60%-a számított arra, hogy megnyirbálják költségvetésüket ebben az évben.

E gazdasági helyzettel párhuzamosan a technológia jelentős elterjedése figyelhető meg a könyvtárakban. Először az OPAC- (online hozzáférhető nyilvános katalógus) katalógusok jelentek meg, hozzáférést nyújtva a könyvek katalógusinformációihoz. Fokozatosan nemcsak a monográfiák, hanem egyéb dokumentumok adatai is megjelennek bennük. Mindezzel párhuzamosan a könyvtárak elkezdtek elősorban az indexelő és kivonatoló CD-ROM termékeknek a beszerzését, amelyek segítségével egyre több folyóirat-információt tesznek használóiknak hozzáférhetővé. Ma mind a könyvtárak, mind a számítógépes termékek eladói gateway lehetőségeket teremtenek más, távoli adatbázisokhoz, és a helyi rendszerekbe letöltött adatbázisokhoz egyaránt, amelyek éppolyan könnyen hozzáférhetők, mint a könyvtár OPAC-katalógusai. Sok ilyen adatbázis egyre több folyóiratot és cikket bocsát

a használók rendelkezésére. A tökéletesített használói interfészek és visszakeresési eljárások megkönnyítik a folyóirat-irodalomhoz való online hozzáférést a használóknak. A mindenhol megtalálható faxberendezések egyszerű és könnyű eljárásá teszik a dokumentumok leszállítását közvetlenül az egyéni használókhoz.

A technológia elterjedése a könyvtárakban számottevő igényt szabadított el a folyóiratcikkek iránt, melyek közül sok már nincs is meg a helyi gyűjteményekben. A könyvtárközi kölcsönzés a használói igények kielégítésének mind szükségesebbé váló eszköze. Sok haladó szellemű könyvtár hatásos és költséghatékony könyvtárközi kölcsönzési szolgálatot fejlesztett ki. Többen közülük maguk állítottak fel dokumentumellátó szolgálatot, és más, térítéses alapon működő szolgáltatást a használók számára a dokumentumhoz való hozzáférésre és leszállításukra.

Az eredmény egy paradigmaváltás kezdete volt a könyvtárakban: a könyvtártól már nem várható el, arra az esetre gyűjtse a dokumentumokat, ha netán szükség lenne rájuk, hanem hogy éppen akkor legyen képes fellelni és rendelkezésre bocsátani őket, amikor igénylik.

A *Faxon Research Services* (FRS = Faxon Kutatási Szolgálat) e problémára válaszként két szolgáltatást hozott létre: az egyik a *Faxon Finder*, egy folyóirat-tartalomjegyzék adatbázis, a másik a *Faxon Xpress*, a folyóiratcikkeket rendelkezésre bocsátó dokumentumellátó szolgálat.

A *Faxon Finder* több mint 11 000 folyóiratcímet ölel fel. Az adatbázis igen sok szakterületet fog át: természet- és mérnöki tudományok, egészségügy és társadalomtudományok, képzőművészetek és humán tudományok, az üzleti élet és kapcsolt területei. A *Faxon Finder*be felvett címeket a főbb indexelő és kivonatoló szolgáltatások által feldolgozott anyag alapján válogatták ki.

Míg a *Faxon Finder* nem helyettesíti a hagyományos kivonatoló és indexelő forrásokat, mivel csak a tartalomjegyzékben meglévő információkat dolgozza fel, az adatbázis mégis többet tartalmaz a folyóiratok tényleges anyagából, mint egy tipikus kivonatoló és indexelő forrás. Az adatbázis nemcsak a hagyomá-

nyos tudományos és hírt adó cikkeket foglalja magában, hanem kiterjed a könyvbírálatokra, a konferenci anyagokra, a speciális rovatokra, a szerkesztői közleményekre, az olvasói levelekre, eseményekre, esettanulmányokra és szemle-cikkekre is, továbbá minden információra, ami megjelenik a tartalomjegyzékben, mint például a különszámra vonatkozó megjegyzések, kivonatok vagy annotációk. Az eredmény egy olyan adatbázis, amely ideálisan szolgálja a folyamatos tájékoztatást.

Pillanatnyilag a Faxon Finder adatbázis az USA-ban és Kanadában két, a Faxon Company és a Faxon Canada által felállított, időosztásos szolgálat révén férhető hozzá. Az FRS helyi licenc programja lehetővé teszi, hogy a könyvtárak letöltsék az adatbázist (vagy egy részét) helyi rendszerükbe, és saját OPAC szoftverjükkel keressenek benne. Legújabb az FRS azon van, hogy kifejllessze az adatbázis Finder Xpress on Disc™-nek nevezett CD-ROM-verzióját, amely 1993 őszétől már kapható.

A Faxon Finder adatbázist az FRS dokumentumellátó szolgálata egészíti ki, a Faxon Xpress. Az Xpress-szel kereshet a használó a Finder adatbázisban, azonosíthatja az őt érdeklő cikket, s online rendelést adhat fel a dokumentumra. A dokumentumok leszállíthatók egy faxberendezésre, vagy egy személyi számítógép faxernőjére. A fizetés eszközölhető személyi hitelkártyával, letéti számlával vagy intézményi számláról. Az ár egy rögzített összeget tartalmaz a dokumentumért, valamint a kiadótól függő szerzői jogdíjat. Az USA-ban és Kanadában jelenleg egy leszállítás 11 dollárba kerül, plusz a szerzői jogdíjba.

A dokumentumrendelés a Faxon Xpressen keresztül az online időosztásos szolgálat révén bonyolódik le. Az FRS szorosan együtt fog működni az egyes könyvtárakkal és a helyi rendszerek eladóival annak érdekében, hogy a dokumentumrendelést összeillessze a Faxon Finder adatbázis helyi licenc alapján való használatával.

Végül fontos megemlíteni legalább néhány olyan témát, amelyet a dokumentumellátó szolgáltatások vetnek fel vagy erősítenek meg a könyvtárak körében. Az első ezek közül a könyvtárközi kölcsönzés. Felvált-

ják-e a dokumentumellátó szolgáltatások a hagyományos könyvtárközi kölcsönzést a könyvtárakban? Éppen úgy nincs egyetlen válasz erre a kérdésre, ahogyan nincs egyetlen típusa a könyvtárakban nyújtott könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatásnak; az FRS úgy látja, hogy a folyóiratcikkeket illetően a dokumentumellátás nem váltja fel teljes egészében a könyvtárközi kölcsönzést. Gyakorlatilag sok könyvtáros, aki könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozik, kiegészítésként és segítségképpen máris használja a dokumentumellátó szolgáltatásokat. Ezek a könyvtárosok tisztában vannak azzal, valójában mennyibe is kerül a dokumentumok könyvtárközi kölcsönzés révén rendelkezésre bocsátani, s tudják azt is, ha számít az ellátás gyorsasága, a kereskedelmi dokumentumellátó szolgálatok a használó igényét majdnem mindig jobban elégítik ki, mint a legtöbb könyvtárközi kölcsönzési szolgálat. Ennek tudatában a két szolgáltatástípus közötti kapcsolat valószínűleg még zavarosabb lesz, mielőtt tisztábbá válhat.

Ide kapcsolódik a szerzői jogdíjak fizetésének a kérdése. Ahogyan fokozódik a telefax rendszereken keresztül dokumentumellátás, erősödik az érvelés, hogy ez a fajta másolás rendszeresnek minősíthető. Ez a körülmény – együtt a kiadók növekvő aggodalmával, hogy a dokumentumellátó szolgálatok (akár a könyvtárak által kifejlesztve, akár kereskedelmi alapon működnek) károsan befolyásolják az előfizetések számát – nyilvánvalóvá teszi, hogy szükség van bizonyos alapelvek rögzítésére. A kiadók és a könyvtárak csak közös munkával oldhatják meg ezeket a problémákat kölcsönös megalégedésükre.

Végezetül: a dokumentumellátó szolgálatok meg erősíthetik sok könyvtárnak azt a megváltozó szerepét, amelyet e cikk elején leírt gazdasági és technológiai trendek indukáltak: a könyvtárak egyre inkább elmozdulnak abba az irányba, hogy a dokumentumok gyűjtése helyett a dokumentumokat rendelkezésre bocsátják használóiknak. Az FRS meg van győződve arról, hogy a dokumentumellátás fontos eleme ennek a változásnak.

Beérkezett: 1993. VII. 8-án.

Fordította: Papp István

9500 könyvtár szövetsége

Alliance of Library Service Networks néven szövetséget alakított az Egyesült Államokban tizenhét számított gépes könyvtári hálózat, amelyek közül a legnagyobb az OCLC. A hálózatok több mint 9500 könyvtárat és információs intézményt képviselnek, főleg észak-amerikaiakat.

/Information World Review, 83. sz. 1993. p. 22./

Új brit mikrofilm-szabvány

A British Standards Institute 1153:1992 számon új szabványt adott ki a mikrofilmes dokumentum formára, felváltva ezzel az 1975-ben kiadott előző szabványt.

/ASLIB Information, 20. kötet. 9. sz. 1992. p. 314./

(V. Gy.)